

Nováková, Ester

Těsnohlídkova tvorba pro děti a jeho slovenská inspirace

In: *Poetika prózy v česko-slovenských souvislostech : kolektivní monografie*. Pospíšil, Ivo (editor); 1. vydání Brno: Jan Sojnek - Galium, 2016, pp. 119-125

ISBN 978-80-906183-3-6

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81611>

Access Date: 23. 03. 2025

Version: 20250314

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Ester Nováková (Brno)

Těsnohlídkova tvorba pro děti a jeho slovenská inspirace

Abstrakt

Studie se zaměřuje na prozaická díla, která Rudolf Těsnohlídek určil dětem a mládeži: na lyrickou povídku o harmonickém soužití dětí a přírody *Čimčírínek a chlapci* (1922), autorský pohádkový příběh *Nové království* (1927) a především na knihu *O zakleté Lúčance* (1937). K napsání této „tatranské báje“ autora inspiroval objev slovenských Demänovských jeskyní a jeho osobní vztah k nim. Kniha je fantazijním vyprávěním o vzniku jeskyní, okolních hor a ponorné řeky Lúčanky. V textu se poněkud neorganicky mísí rysy pohádky, pověsti a mýtu, k jeho kvalitám lze naopak počítat poetický jazyk. Těsnohlídek se touto prózou vrací ke svým neoromantickým uměleckým počátkům.

Klíčová slova: Česká literatura, literatura pro děti a mládež, Rudolf Těsnohlídek, Čimčírínek a chlapci, Nové království, O zakleté Lúčance, Slovensko, Demänovské jeskyně, příroda, pohádka, pověst, mýtus, neoromantismus, lyrizace

Abstract

Těsnohlídek's Works for Children and his Slovak Inspiration

The study focuses on prosaic works that Rudolf Těsnohlídek dedicated to children and youth: a lyrical short story depicting a harmonious coexistence of children and nature, *Čimčírínek a chlapci* (1922); an authorial fairy tale, *Nové království* (1927); and principally the book *O zakleté Lúčance* (1937). Before writing this kind of “tale of the Tatras”, the author was inspired by the discovery of the Slovak Demänovské caves and his own relationship to them. The book is a fantasy account of the origin of the caves, the surrounding mountains and the subterranean Lúčanka river. The text includes attributes of fairy tales, legends and myths that commingle in a rather inorganic way, as well as poetic language that is one of the main qualities of the text. With his prose, Těsnohlídek harks back to his neo-romantic artistic beginnings.

Key words: Czech literature, literature for children and youth, Rudolf Těsnohlídek, Čimčírínek a chlapci, Nové království, O zakleté Lúčance, Slovakia, Demänovské caves, nature, fairy tale, legend, myth, neo-romanticism, lyricism

Dětský svět a dětský pohled na svět byl Rudolfu Těsnohlídkovi blízký. Nelze se tedy divit, že část své tvorby věnoval právě dětem. Kromě tří okrajových básnických sbírek jsou to tři knihy prozaické, vzájemně značně odlišné a při tom zrcadlící jak spisovatelovu tvorbu pro dospělé, tak jeho osobní životní peripetie.

V pořadí první je rozsáhlá povídka *Čimčírínek a chlapci*, knižně vydaná v roce 1922.¹ Jak připomíná Rudolf Hrdlička², vznikem spadá do zklidněného období autorova druhého manželství, kdy se mu hlavním inspiračním zdrojem stává otcovství a bílovická příroda. Předobrazem hlavní postavy, chlapce Slávka-Strukavinky, byl Těsnohlídkovi syn Milan. Ten se v tomto „příběhu jednoho léta“ toulá spolu s kamarády bílovickými lesy, poznává život zvířat a přátelí se s nimi, přičemž nejužší vztah získává s malým vrabcem Čimčírínkem. Próza nemá ucelený děj, rozvíjí před námi pouze sled vzájemně nezávislých epizod. V jejím centru stojí příroda, zejména lesy zachycené s impresionistickým postřehem pro proměny krajinných nálad, a její živí i neživí obyvatelé. Personifikace je všudypřítomná a stává se hlavním prostředkem k vyvolání emocionální odezvy čtenáře. Neožívají jen zvířata, ale i sám les, stromy, slunce, ozvěna a třeba i studna. Těsnohlídek se při polidšťování zvířat věrně drží jejich přirozených vlastností a projevů. I přes pohádkovou stylizaci plní tedy povídka pro malé čtenáře i úlohu poznávací.

Chlapci uzavírají s přírodou a jejími tvory důvěrné přátelství díky tomu, že jejich řeči rozumí Strukavinka. Tuto čarovnou schopnost získal, když se vypravil v noci na květ zlatého kapradí, aby jím přinesl radost těm, kteří to potřebují. Kontury této zásadní události jsou však jakoby rozostřeny snem a zápletka tak umožňuje dvojí výklad – jak iracionální (chlapce se dotklo skutečné kouzlo), tak racionální (domnělé kouzlo je pouze symbolem empatického sbratření s přírodou). Pohádková snovost, která není omezena pouze na tuto příhodu, však paradoxně zprostředkuje hrdinům intenzivnější prožitek skutečnosti – srovnajme postřeh Rudolfa Hrdličky: „[...] snem je dokreslována skutečnost, tušením, vcítěním se prohlubuje smyslový vjem.“³

Motiv čarovného kapradí odsuzuje Josef Hrabák v těsnohlídkovské monografii⁴ jako neoromantickou rekvizitu, školákovi neadekvátně připsanou. A vzápětí zase vytýká autorovi, že „kluci jsou [...] až příliš hodní“⁵. Podle našeho názoru se tu patrně střetá dvojí koncepce: ta, kterou zvolil autor, a ta, kterou by mu býval kritik doporučil. Jako realistický příběh ze života dětí by skutečně povídka nepůsobila věrohodně. Těsnohlídek však, byť *Čimčírínka* zasadil do skutečné krajiny, realistický příběh nepíše. Povídka je lyrizovanou vizí ideálního dětství a dítěte, od

¹ TĚSNOHLÍDEK, R. *Čimčírínek a chlapci*. Brno: Ústřední spolek učitelů, 1922.

² HRDLIČKA, R. *Rudolf Těsnohlídek: O jeho díle pro mládež*. In: Štěpnice, roč. 1, 1946, č. 5–6, s. 138.

³ *Ibidem*, s. 139.

⁴ HRABÁK, J. *Rudolf Těsnohlídek*. Praha: Melantrich, 1982, s. 104.

⁵ *Ibidem*, s. 104.

přirozenosti dobrého a šlechetného⁶, žijícího v harmonickém souzvuku a v lásce s přírodou.

Druhá Těsnohlídkova próza pro děti, s názvem *Nové království*, vycházela nejprve v *Lidových novinách* od podzimu 1923 do jara 1924, knižní vydání následovalo v roce 1927.⁷ Jedná se o vyprávění, vystavěné jako cyklus příběhů volně spojených hlavní postavou. Těsnohlídek se zde pokouší o moderní autorskou pohádku s aktuálním vyzněním – už podtitul „Pohádka veselá i smutná převelice, kteráž ukazuje, jak je dobře všem v té zlaté republice“ napovídá, že s klasickými pohádkovými motivy bude nakládáno velmi volně. *Nové království* je většinou označováno za parodii⁸, spíše se však můžeme přiklonit k daleko ostřejší satíře. Autor před námi kreslí obraz království, v němž vládne sice hodný, ale zcela neschopný král, země je zaostalá, mladičkový princ se neumí ani podepsat, a společenské špičky tvoří proradní a omezení hodnostáři. Sousední země – jejíž pokrokovost je značně naivně znázorněna používáním jízdních kol, automobilů a psacích strojů – vypoví království válku v koulování, která skončí princovou porážkou. Starý král umírá a princ, zbavený vlády, se vydává do světa. Učí se nejrůznějším řemeslům, putuje světem „skutečným“ i pohádkovým, nakonec odmítá vrátit se k trůnu, žení se s venkovskou dívkou a v chudé chaloupce nachází své ideální „nové království“.

Knížka postrádá lyrizaci a poetický vzmach předchozího titulu. Epizodní děje jsou příliš rozsáhlé, zalidněné množstvím podružných postav a přesycené neobsažnými dialogy, příběh nemá jasnou dějovou linku a k celkové zmatenosti přispívá nejasnost myšlenkové koncepce. Rudolf Hrdlička konstatuje: „*Nedovedeme se smířit s tak pestrou stupnicí nenávisti a odporu básníkovy k pohádkovému světu. Deformoval ho, zbavil jakékoliv vyšší zákonitosti, odňal mu smysl, proměnil jeho pestré a vzrušené proscénium v eldorádo hlupáků, lenochů a na matné zrcadlo kocourkovštiny promítl všechny jeho jevy.*“⁹

Nové království se nám jeví jako umělecký „krok vedle“, odvážný, ovšem nevydařený experiment.

Už Arne Novák charakterizoval Rudolfa Těsnohlídku jako básníka citu¹⁰. František Všetická toto tvrzení rozvádí: „[...] *vroucí srdce bylo mu kritériem všeho dění, ono vytvářelo hrdiny básnickových děl a určovalo jejich vývoj a smysl*“¹¹, a doplňuje, že

⁶ Srov. HRDLIČKA, R. *Rudolf Těsnohlídek: O jeho díle pro mládež*. In: Štěpnice, roč. 1, 1946, č. 5–6, s. 139.

⁷ TĚSNOHLÍDEK, R. *Nové království*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1927.

⁸ Srov. HRABÁK, J. *Rudolf Těsnohlídek*. Praha: Melantrich, 1982; PRUDKÁ, A. *Rudolf Těsnohlídek dětem*. In: Ladění, roč. 10, 2005, č. 1.

⁹ HRDLIČKA, R. *Rudolf Těsnohlídek: O jeho díle pro mládež*. In: Štěpnice, roč. 1, 1946, č. 5–6, s. 141.

¹⁰ NOVÁK, A. *Rudolf Těsnohlídek zemřel*. In: NOVÁK, A. (red.). Na paměť Rudolfa Těsnohlídku. Jaroměř: Jan Loužil, 1928, s. 9.

¹¹ VŠETIČKA, F. „*Svým srdcem raněným...*“: *K Těsnohlídkově tvorbě pro mládež*. In: Zlatý máj, roč. 4, 1960, č. 7–8, s. 309.

Těsnohlídek zejména v tvorbě pro mládež hojně pracoval přímo s motivem srdce. Vzhledem k autorovu založení tedy snad lze nezdařilost knihy *Nové království* přičíst i jeho nízké emocionální angažovanosti. Tematizace tak vágního pojmu, jakým je „nová doba“, mohla snad Těsnohlídka zaujmout, ale sotva nadchnout. Daleko úspěšnější byl tam, kde těžil z osobního silného prožitku – z lásky k bílovické přírodě v *Čimčírínkovi*, či z uhranutí Demänovskými jeskyněmi v posledním díle pro mládež, v příběhu *O zakleté Lúčance*.

Na počátku vztahu k Demänovským jeskyním stála náhoda. Těsnohlídkovi se dostal do rukou dopis učitele v Liptovském Mikuláši Aloise Krále, v němž informuje *Lidové noviny* o svých objevech podzemního labyrintu. Těsnohlídek se postaral o otištění zprávy a sám se v listopadu 1921 vypravil na Slovensko. To, co spatřil, vysoce předčilo jeho očekávání. Okamžitě napsal nadšený článek do *Lidových novin*, a poté následovaly články další, v nichž autor nejen informuje o krásách tatranského podzemí, ale snaží se především vzbudit zájem veřejnosti o fenomenální objev. Boj s oficiálními místy byl však dlouhý a klopotný, objevitelům se nedostávalo takřka žádné finanční podpory, výzkumy Aloise Krále a jeho druhů, mezi něž se Těsnohlídek zařadil, probíhaly i nadále svépomocí. O tom všem přináší zprávy Těsnohlídkova kniha s názvem *Demänová*¹². Autor do ní shrnul již publikované články (vycházely v *Lidových novinách* v letech 1921–1926) a doplnil další pasáže. Podrobně zde líčí, často dramaticky, všechny své objevitelské zážitky, přičemž v popisu jeskynních krás se představuje jako skutečný básník, s citem pro barvy, zvuky a specifickou atmosféru podzemního světa. Vyprávění je nesené silnou osobní zainteresovaností, Těsnohlídek se vyznává, že Demänovskými jeskyněmi ochotěl, a stále znovu se vrací k prvnímu setkání s nimi: „*Pod zemí se rozprostřela kamenná zahrada. Nikdy nezapomenu na půlnoc mezi jejími květy a kameny, na chvíli, kdy mne zachvátilo zděšení, není-li můj průvodce šílený nádherou, již objevil, a námahou, již ho stála studená, kamenná nádhera. Opustil jsem ji před jítrem očarován, opředen jakousi mámivou sítí. Odnášel jsem si jitrňovou bolest, otevřenou ránu, z které posud prýští krev, a nemohl jsem nikdy nalézt dosti čistých slov, abych pověděl, co jsem to žil.*“¹³

Obtížnost hledání slov k popisu Demänovských jeskyní Těsnohlídek opakovaně zdůrazňuje. Přesto se pustil do psaní o nich znovu, v knížce pro děti.

O zakleté Lúčance vychází nejprve na stránkách *Lidových novin* od července do září 1927. Knižního vydání se text dočkal až o deset let později.¹⁴ „*Mnohý zážitek zachycený v Demänové předpovídá vznik pohádkového díla [...]. [...] otvírá [se tu] podsvětí básnickovy duše v spřízněném ovzduší zmaru a proudem mrtvé krásy vábeno, aby v předvěkém eposu zániku rekonstruovalo tajemný řád věčnosti, v němž i zmar je*

¹² TĚSNOHLÍDEK, R. *Demänová*. Praha: Družstevní práce, 1926. Kniha vyšla ve velkorysé úpravě, s kolorovanými fotografiemi a s cizojazyčnými anotacemi.

¹³ TĚSNOHLÍDEK, R. *Demänová*. Praha: Družstevní práce, 1926, s. 167–168.

¹⁴ TĚSNOHLÍDEK, R. *O zakleté Lúčance*. Praha: F. Borový, 1937.

začátkem nového růstu,¹⁵ píše Rudolf Hrdlička. Ovzduší prózy je zcela odlišné od předchozích textů pro mládež, je tragická a monumentální. Hrabák ji připodobňuje k novoromantickým pohádkám pro dospělé a připomíná její spříznění s počátky Těsnohlídkovy tvorby.¹⁶

Formálně se tu mísí pohádka a pověst, Josef Knap snad nejuvstíženěji nazývá *Lúčanku* v recenzi „*tatranskou báji*“¹⁷. Autor v ní přibližuje vznik Demänovských jeskyní i okolních hor a řek, jejichž názvy počestňuje. Vrací se do blíže neurčených pradávných dob, do blažené oblačné říše krále Ďumbira, jemuž se narodí dcera Lúčanka. Za její kolébku slíbí král severnímu a jižnímu větru sluneční paprsky, které však utne slunci násilím. Králova vina posléze vyjde najevo a celé království je potrestáno: slunce odchází, země se obaluje ledem, obyvatelé se proměňují v horské duchy. Z krále Ďumbira a jeho choti Králičky se, stejně jako z některých jejich rytířů, stávají hory. Pouze Lúčanku skryje uhlíř Ludar ve svém domě a posléze s ní odchází do horského podzemí. Zde se princezna proměňuje v řeku, vytvářející společně s věčně padajícími kapkami nádherné sály.

Přestože tragicky nekončí, je celá próza prodchnuta atmosférou osudové tragiky a neodvratného zániku, který líčí autor nesmírně sugestivně a dynamicky: „*Té noci sesouvaly se pyšné paláce a třpytné zámky, té noci zaplavovalo moře břeh jindy vlnám nedostupný a nakonec po blýskavici a hromobití přišel tuhý mráz. Kráčel po sadech a polích zbitých krupobitím, ničil svým dechem všecko, co živého zastihl pod širou oblohou, a skřípal hladově zuby [...]*“¹⁸

Na knihu *Demänová* upomene pak nejedem popis podzemního světa. Je to svět oslnivý a velkolepý, ale ve své monumentalitě neživý – na Lúčance stále leží jeho skrývání se před slunečním světlem: „*Stanuly v nesmírném tichu. Kdyby hora dýchala, byly by dojistá uslyšely její dech. Lúčanka netušila, proč se zastavily. Jakmile se však ohlédla, vykřikla úžasem, až se skály otržaly. Neboť co zde uzřela, bylo půvabné jako jarní sen. Jezírko stříbrné a bez poskvrny se rozkládalo mezi břehy. Podobalo se křišťálové míse, jeho vody byly průhledné, dno bylo bělostné jako čerstvá závěš sněhu, místy vyrůstaly pod mlčící hladinou obrovité houby. Uprostřed jezírka se vypínal nízký ostrůvek, a tam, kde byl nejvyšší, vyrůstal úchvatný strom. Měl rovněž stříbrně bílý peň a rozložitě kmeny a na nich visely mohutné listy jak na palmě. Každý ten list svítil úbělovou čistotou a jeho povrch byl drsný, jako by ho byl vytesal z kamene sochař.*“¹⁹

Básnická hodnota prózy *O zakleté Lúčance* je jednou z největších deviz textu, připomínají ji také kritikové.²⁰ Struktura vyprávění už vyvolává více otázek. Josef

¹⁵ HRDLIČKA, R. *Rudolf Těsnohlídek: O jeho díle pro mládež*. In: Štěpnice, roč. 1, 1946, č. 5–6, s. 143.

¹⁶ HRABÁK, J. *Rudolf Těsnohlídek*, s. 131.

¹⁷ Kp. [KNAP, Josef]: *Pro mládež knihy z přírody*. In: Venkov, roč. 32, 1937, č. 286, s. 11.

¹⁸ TĚSNOHLÍDEK, R. *O zakleté Lúčance*. Praha: F. Borový, 1937, s. 69.

¹⁹ *Ibidem*, s. 99–100.

²⁰ Josef Knap, Josef Hrabák, Rudolf Hrdlička, Josef Šup (jřp.: *Rudolf Těsnohlídek: O zakleté Lúčance*. In: *Rozhledy*, roč. 6, 1937, č. 35–36, s. 275), aj.

Hrabák považuje spojení pohádkových a pověstových motivů za neorganické²¹. S touto výtkou je možné souhlasit – čistota pradávnej báje o původu krajiny je pohádkovými motivy porušována. Jedna z nejdůležitějších postav, uhlíř Ludar, je pak postavou nejrůznější: stále dobře naladěný, selsky důvtipný a soucitný, odpovídá autorské pohádce čapkovského typu, s mýtem se však zcela míjí. Jeho přímočará prostota pak naráží na komplikovanost některých jiných postav a zápletek.

Hrabák připisuje Těsnohlídkovi „*rafinovanost pozdního představitele symbolismu*“²² a upozorňuje na obtížnou pochopitelnost některých motivů, zejména pro mladého čtenáře. *O zakleté Lúčance* je skutečně knihou pro dítě značně odtažitou, skoro bychom mohli říci, že pro dětského čtenáře vůbec není vhodná²³ – děj je komplikovaný a často nejasný, neucelený a vlastně bez pointy, nemá reálné obrysy, jichž by se dítě mohlo zachytit. Jako přínosnější by se text možná mohl jevit, kdybychom ho zařadili do kontextu děl pro dospělé. Stojíme zde opět přes experimentem svého druhu – připomeňme tvrzení, že Těsnohlídek se tu vrací k neoromantismu svých počátků. Tváří v tvář nově objeveným podzemním krajinám tvoří pro ně mytologii, jako by cítil, že jejich pradávna krása vyžaduje právě formu neoromantické báje. V díle se tak znovu vrací ozvěna „posledního z romantiků“, Julia Zeyera. Tragický přísvit dějů, mytičnost, fantastičnost a obraznost, to vše evokuje Zeyerův *Vyšehrad* (vzpomeňme třeba na báseň Libuše a v ní na bohyni Runu, sedávající na temeni Tater, a na osudovou zkázu jejich synů).

Knih *O zakleté Lúčance*, věnovaná Demänovským jeskyním, je tak nejen horoucím vyznáním básníkovy vztahu k neživé přírodě Slovenska, ale také inspirativním vykročením po neprošlapané umělecké cestě.

Literatura

- hjk [HÁJEK, Zdeněk]: *Rudolf Těsnohlídek jako spisovatel pro mládež*. In: Lidové noviny, roč. 49, 1941, č. 122, s. 7.
- HRABÁK, Josef: *Rudolf Těsnohlídek*. Praha: Melantrich, 1982.
- HRDLIČKA, Rudolf: *Rudolf Těsnohlídek: O jeho díle pro mládež*. In: Štěpnice, roč. 1, 1946, č. 5–6, s. 137–144.
- chb. [CHÁB, Václav]: *Rudolf Těsnohlídek: O zakleté Lučance*. In: Národní osvobození, roč. 14, 1937, č. 288, s. 6.
- jšp. [ŠUP, Josef]: *Rudolf Těsnohlídek: O zakleté Lúčance*. In: Rozhledy, roč. 6, 1937, č. 35–36, s. 275.

²¹ HRABÁK, J. *Rudolf Těsnohlídek*. Praha: Melantrich, 1982, s. 134.

²² *Ibidem*, s. 133.

²³ Srov. názor Josefa Šupa: „*Třebas šlo o pohádku, budou mít z jejího přečtení prospěch i počitek hlavně děti dospělejší – a sami dospělí; ti teprve vychutnají celé tvůrčí umění jejího autora*“ (jšp.: *Rudolf Těsnohlídek: O zakleté Lúčance*).

- kp. [KNAP, Josef]: *Pro mládež knihy z přírody*. In: Venkov, roč. 32, 1937, č. 286, s. 11.
- NOR, A. C.: *Těsnohlídkova Demänová*. In: Národní práce, roč. 2, 1926, č. 41, s. 2–3.
- NOVÁK, Arne (red.): *Na paměť Rudolfa Těsnohlídky*. Jaroměř: Jan Loužil, 1928.
- POLÁČEK, Václav: *Rudolfa Těsnohlídky Demänová*. In: Kulturní zpravodaj, roč. 3, 1926, č. 4, s. 71–75.
- PRUDKÁ, Alžběta: *Rudolf Těsnohlídek dětem*. In: Ladění, roč. 10, 2005, č. 1, s. 2–8.
- TĚSNOHLÍDEK, Rudolf: *Čimčírtnek a chlapci*. Brno: Ústřední spolek učitelský, 1922.
- TĚSNOHLÍDEK, Rudolf: *Demänová*. Praha: Družstevní práce, 1926.
- TĚSNOHLÍDEK, Rudolf: *Nové království*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1927.
- TĚSNOHLÍDEK, Rudolf: *O zakleté Lúčance*. Praha: F. Borový, 1937.
- VŠETIČKA, František: „*Svým srdcem raněným...*“. *K Těsnohlídkově tvorbě pro mládež*. In: Zlatý máj, roč. 4, 1960, č. 7–8, s. 309–310.

Mgr. Ester Nováková, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury
Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita
Poříčí 7, 603 00 Brno – Česká republika
ester.novakova@ped.muni.cz

